

Entre somriures i plors: apunts per a un context de la premsa catalana moderna (1890-1936)

Carles Geli

Carles Geli és periodista, professor de Teoria i Història del Periodisme a la Facultat de Ciències de la Comunicació Blanquerna-URL i coautor, amb Josep Maria Huertas Clavería, dels llibres *Les tres vides de "Destino"* i *"Mirador", la Catalunya impossible*.

Between 1890 and 1936, Catalonia was able to put its journalism at practically the same height as those of the great Western powers. The change is parallel to the transformation of the Catalan society into a mass society which, as such, demands a certain type of newspapers and so a certain way of producing them. The transformation emerged at all levels: entrepreneurial, journalistic, that of design, of genres... with a force that only the Spanish Civil War was able to truncate in 1936. Even today the Catalan press and the press in Catalonia have not yet recovered the quality and richness achieved at that time.

El periodisme català va fer els deures de la modernitat molt depressa, en molt poc temps, potser massa. I, a sobre, va començar rient, amb l'irònic costumisme urbà de Robert Robert (1830-1873), per acabar el procés plorant, amb la guerra civil i l'assassinat previ de Josep Maria Planes (1907-1936), metàfora de la mort d'aquest periodisme i del bon reporterisme, del treball d'investigació, de la diversitat de gèneres, de la culminació de l'adjectivació en un diari.

Essent generosos, el període es pot allargassar entre 1890 i 1936. La posada al dia de la premsa catalana és, en relació amb la viscuda en d'altres països, tardana, s'agafi l'exemple que es vulgui. A Portugal mateix, el primer rotatiu que exercí un periodisme modern fou el *Diário de Notícias...*, el 1865. Es tracta d'un rotatiu molt diferent del model imperant fins llavors però encara vigent a Catalunya: menys marcat ideològicament i molt més deslligat dels partits polítics; molt menys literari i més concís i simple en el redactat; de preu més baix; més atent a la informació pura, a una notícia que buscarà al carrer amb el desfici i el ritme que demanen els nous temps. El diari és fill d'una *Regeneração* que havia començat el 1851, un període de monarquia liberal i de progrés socioeconòmic que a Espanya no trauria el nas fins al període del Sexenni Revolucionari (1868), per tornar-lo a amagar en menys de set anys, amb la mort de la Primera República (1874). És molt difícil veure tots aquests trets moderns en la premsa catalana i espanyola coetània de la capçalera portuguesa: el *Diario de Barcelona*, per exemple, estava molt lluny d'aquesta mentalitat —de fet, mai l'agafaria del tot i això li va fer perdre, al final del vuit-cents, l'hegemonia a Catalunya— i havia d'esperar uns anys a veure els fruits dels esforços modernitzadors del llavors flamant nou director Joan Mañé i Flaquer (1823-1901).

El mirall d'aquell *Diário de Notícias* era, com no, la premsa francesa de la Segona República, bona part de l'anglesa i, amb uns vint anys més, la resultant als Estats Units del pols entre Joseph Pulitzer (1847-1911) i William Randolph Hearst (1863-1951). Aquest, el 1887, ja parlava al seu pare de sinergies i de grup de comunicació, de comprar una maquinària d'impressió millor, de dibuixants estables per il·lustrar més i millor els seus diaris, de reduir el nombre de notícies i columnes, de doblar les dimensions dels titulars i de fitxar, a cop de talonari, els millors periodistes de la competència, com ara Ambroise Bierce (1842-1914). Dos anys després d'aquest sonat fitxatge, a Barcelona, paradoxalment, un article de *La Vanguardia* reflexionava:

Hoy día se necesita una gran vocación para dedicarse a una profesión poco lucrativa y de ningún porvenir, y de ahí que muchos periodistas tomen el oficio como cosa accidental y puente para alcanzar fines políticos que les desvían de su camino.¹

Un camí, el del periodista català, pel que sembla, molt diferent del de Bierce.

Com en gairebé tot a la vida de l'home, causes econòmiques i polítiques tenen la culpa d'aquest decalatge de modernitat entre la premsa catalana —i en català— i l'estrangera. Hearst, a diferència dels seus competidors, decideix apropar per primer cop els continguts i els formats dels diaris al nivell de les noves generacions lectores de la ja consolidada societat de masses als Estats Units, on el 1910 només hi havia un 7% d'analfabets (enfront del gairebé 50% d'Espanya). L'èxit el saluda amb entusiasme populista. A Catalunya falten unes dècades encara perquè aquest canvi social es manifesti de manera rotunda. D'altra banda, fa massa poc que la burgesia ha decidit articular-se políticament a partir del catalanisme de dretes, cansada d'un Estat espanyol encarcerat que no sap afrontar els nous problemes de la industrialització (o sigui, els seus problemes) i el canvi de segle. Evidentment, a aquesta burgesia li caldrà un periodisme que faci d'altaveu del seu discurs. Els senyals inicials els donaran, des d'un catalanisme més obert i popular, el *Diari Català* (1879) i *La Renaixença* (1881), però el primer gran crit, més conservador, correspondrà a *La Veu de Catalunya* (1899).

La burgesia es posarà a fer els deures amb diligència, especialment a partir de la constitució de la Mancomunitat de Catalunya (1914), succedani de l'estat modern que reclama i no troba a Madrid. Es tracta, d'una banda, de convertir el territori en un espai productiu i, per tant, transitable, i que cal electrificar (millores a les carreteres per vincular camp i mà d'obra amb ciutat i nuclis fabrils, potenciació de la xarxa ferroviària, enllumenament de carrers...). En aquest sentit, la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) no farà mal perquè perllongarà la tasca urbanitzadora: el metro, l'obertura de la Diagonal, l'aeroport d'El Prat, l'Exposició de 1929...

¹ *La Vanguardia*, 3 de gener de 1889, citat a *200 anys de premsa diària a Catalunya: 1792-1992*. Barcelona: Col·legi de Periodistes de Catalunya / Fundació Caixa de Catalunya / Institut Municipal d'Història, 1995.

D'altra banda, cal convertir aquelles masses emergents en la mà d'obra qualificada que demanda aquesta industrialització (obligatorietat d'escolarització mínima; tasques pedagògiques de les organitzacions obreres...), seduïts els uns i els altres per les idees de progrés (la sensació que un pot trencar el feudalisme social) i modernització. Tot va seguit i lligat en una espiral dibuixada en plena època de "la dinamita de les dècimes de segon", que en dirà Walter Benjamin. Les noves jornades laborals i l'obligatorietat escolar permeten el sorgiment del lleure, i aquest, entre altres coses, de l'associacionisme (ateneus, casinos, corals, centres excursionistes...), que ajudarà a dibuixar la famosa societat civil catalana. Aquesta veu créixer Barcelona com a capital del territori i també els partits polítics i els moviments sindicals de masses (Esquerra Republicana de Catalunya, la CNT...), amb el seus nous dirigents (Francesc Macià, Alejandro Lerroux), ben diferents de líders com Francesc Cambó a l'hora d'articular un missatge i d'adreçar-se al seu *mercat*, amb resultats ben dramàtics per als dirigents antics.

Aquesta gent que creix en un sistema de fabricació de productes seriatos que podrà trobar ja en grans magatzems ha de ser conduïda a formes més complexes de vida, lleure i consum mitjançant xarxes de mitjans de comunicació. La burgesia necessita com mai aquests canals per difondre el seu missatge, per assegurar-se el lideratge cultural i polític que els ratifiqui l'hegemonia social, com afirma Josep Lluís Gómez Mompарт;² a la resta de la societat li calen com a mapa de ruta per entendre què passa i, en alguns casos, perquè li faciliti una altra forma de sociabilitat, un carnet de pertinença a un grup social determinat enmig de la massa uniformant. El resultat és que, escopetejats financerament per la ja imprescindible publicitat en el nou model de societat de consum, els mitjans de comunicació —especialment els diaris— proliferen com mai. A Barcelona, el nombre de publicacions periòdiques el 1913 és de 321, però només set anys després en seran 434, gairebé un 40% més.³ Estrictament pel que fa referència als diaris, en el període 1910-1913 Catalunya hauria assolit una densitat de premsa (nombre d'exemplars en relació amb els habitants) que la col·locaria com a setè país d'Europa i els Estats Units.⁴

² GÓMEZ MOMPART, Josep Lluís. *La gènesi de la premsa de masses a Catalunya (1902-1923)*. Barcelona: Pòrtic, 1992.

³ SÁNCHEZ MARROYO, Fernando. *La España del siglo XX*. Madrid: Istmo, 2003.

⁴ GÓMEZ MOMPART, Josep Lluís, *op. cit.*

És curiós comprovar com la societat catalana va saber generar o redreçar un seguit de capçaleres (*La Vanguardia*, *La Publicitat*, *Última Hora*, *Imatges*, *Mirador*, *L'Instant...*) i també un bon reguitzell de noms que van respondre a les noves necessitats periodístiques, fins a culminar, poc abans de la guerra civil, en el millor estol de mitjans i professionals que ha tingut mai el periodisme català, el qual va assolir un nivell literari i intel·lectual encara ara no superat.

La recerca de les plomes que havien de saber adaptar els continguts i la seva presentació a les noves demandes es feia des de començaments del 1900. Un dels primers a reclamar la nova funció social dels diaris i de l'ofici del periodista va ser el encara avui poc reconegut Modesto Sánchez Ortiz (1857-1937), que, com a director de *La Vanguardia* entre 1888 i 1901, reflexionava: "Los diarios ya no pueden ser un conjunto de trabajos en los cuales era principal cuando no único elemento la fantasía y el ingenio del escritor. La hoja diaria pide dato, dato, dato...". Gairebé al mateix temps, el 1906, Rafael Mainar i, com no, Eugeni d'Ors (1881-1954) també reclamaven aquest gir. El primer ho feia des del seu manual *El arte del periodista*: "La crónica es la suprema fórmula de los trabajos del periodismo moderno". D'Ors, des del *Glosari*, demanava als nous periodistes "oir, en un mot, les palpitations del temps".

El gir trigaria, però, uns quants anys més, fins a la consolidació del que es va anomenar la generació de periodistes d'entreguerres, amb els noms franquícia d'Agustí Calvet, *Gaziel* (1887-1964), Eugeni Xammar (1888-1973) i Josep Pla (1897-1981). Amb ells al capdavant, els que fins llavors eren considerats despectivament com a "gacetilleros" van ser els que van prendre les regnes i van donar un gir coperniquià al periodisme català. S'acabaven els diaris descaradament ideològics i d'opinió escrits —des de taules de cafès o des de sales de redacció ben tancades— per quatre personatges tibats que volien fer carrera política o promocionar la d'algú, usufructuaris d'una ploma carregada d'adjectius, de construccions gramaticals denses i llargues, barroques, retòriques, molt poc arrelades al fet noticable de la vida quotidiana, incapaços de sortir del circuit de l'article, la crítica o el comentari.

En haver de deixar Catalunya per cobrir la guerra com a corresponsals —l'un des de París per a *La Vanguardia*, i l'altre des de Londres i després des del front belga mateix, per a *El Día Gráfico*—, *Gaziel* i Xammar coneixeran i assimilaran les noves tendències periodístiques, que importaran a la seva manera a Catalunya. Pla farà el mateix, com a corresponsal de *La Publicitat* a París (1919) o a Berlín (1924), entre altres llocs. En obrir-se les

finestres, arriben a les redaccions dels diaris catalans nous gèneres fins llavors gairebé inexistents. I així, Thomas Mann és entrevistat a les planes de *Mirador* tot passejant per La Rambla de Barcelona poques setmanes després de guanyar el Premi Nobel, mentre que Irene Polo construeix un excel·lent reportatge del no-res a *Imatges*, tot seguint un dia sencer a un convalescent Francesc Cambó que no vol fer declaracions. És la mateixa reportera que, per a *La Rambla*, anirà a veure a Sallent les conseqüències d'una revolta obrera dels minaires. Igual que Carles Sentís (1911), que, per a una sèrie per a *Mirador*, es colarà com un més a fer el trajecte dels immigrants andalusos que buscaven l'Eldorado a Barcelona. El periodista surt per fi al carrer, s'aferra a la realitat i explica el que veu. I el que veu són tot de coses molt noves, com l'eclosió de la societat de l'espectacle, del cinema i del lleure, escenificada en aquells locals dels anys vint i trenta de Barcelona que Planes descriurà amb la pitotècnia dels seus adjectius. Coincideixen en aquests nous periodistes una professionalitat més alta i una gran facilitat per a l'escriptura, un estil de fraseologia curta, directa, construïda molts cops amb un llenguatge més proper al que es parla al carrer. És aquest context el que explica que sigui la crònica el gènere que s'imposi, com demostraran Xammar i Pla.

 16

Tot i així, ben pocs seran els que encara podran viure estrictament del periodisme als diaris si no en són els directors (500 pesetes mensuals el de *L'Opinió* el 1933; 1.500 el de *La Humanitat* el 1936; però tots molt lluny de les 5.000 de Gaziell a *La Vanguardia*) o treballen de redactors en dues publicacions alhora. D'acabar de convertir els diaris en un producte modern, se n'encarregaran, d'una banda, compaginadors que també han anat a l'estranger a veure món periodístic (cas de Josep Escuder, que va treballar als Estats Units i va tornar per dissenyar *Última Hora*) i les noves tecnologies d'impressió, que permeten ja grans tirades (fins a gairebé 200.000 exemplars a *La Vanguardia* a l'inici de la guerra civil) i la reproducció de qualitat d'una fotografia que ja enquadra amb objectius periodístics, com demostren Antoni Campañà i Agustí Centelles, entre d'altres.

La llista dels qui, amb els anys, fan possible les condicions del canvi i marquen el rumb podria ser tan extensa com discutible, però ningú no oblidaria la importància d'un Robert Robert com a home que, tot i tenir un peu en el periodisme decimonònic, simbolitzat en el seu costumisme urbà —com demostra en els vint-i-set articles d'*Un tros de paper*, entre 1865 i 1866—, posa una primera pedra de les futures cròniques parlamentàries modernes,

practicant d'una sintaxi més curta, d'una certa recerca de l'actualitat en la seva temàtica sempre, salpebrada amb una ironia clarament moderna.

Hi ha un punt en el periodisme de Robert Robert de voluntat moralista no gens alié a l'opinió formativa, ben característica del periodisme d'orientació, com ja ha apuntat Josep Maria Casasús.⁵ Mañé i Flaquer, Joan Maragall (1860-1911) i Agustí Calvet, *Gaziel*, màxims representants d'aquesta variant de l'articulisme d'opinió tan genuïna de Catalunya, van fer molt (el primer, des del llavors encara hegemònic *Diario de Barcelona*; el segon, des del mateix rotatiu però també des de *La Veu de Catalunya*, i el tercer, des de *La Vanguardia*, que ell va convertir en capçalera de referència) per intentar posar al dia i treure la pols, des dels diaris, a la part més rànica de la burgesia catalana. Una tasca en la qual excel·lí, des d'un altre vessant, el mateix D'Ors amb el seu *Glosari*, irrepetible aiguabarreig de comentari-crònica-informació-opinió que gairebé durant quinze anys, des de 1906, va marcar el camí de la modernitat a les classes dirigents catalanes des de *La Veu de Catalunya*.

Les aportacions cabdals es produeixen des de tots els vessants possibles: si Carles Soldevila (1892-1967) fa de l'encarcat català del moment un perfecte i normal vehicle de redacció comunicativa ("Fulls de dietari", des de 1922, a *La Publicitat*), *Gaziel*, entre article i article *orientador*, serà l'encarregat de fixar la forma i la filosofia del contenidor, tot dotant *La Vanguardia* de la mirada i els mitjans necessaris per convertir-la en el gran diari modern que reclamen els temps.

En aquesta eclosió dels gèneres, el duet Xammar-Pla esmentat abans es permet elevar la crònica a la categoria de literatura, mentre que Carles Sentís marca una tendència en el reporterisme tot col·locant les fites de la recerca del fet noticable, la implicació del periodista i el detall petit que explica un món. Aprofitant el seu domini de l'idioma i el seu cosmopolitisme, Josep Maria de Sagarra (1894-1961) es dedica a sacsejar el llenguatge periodístic amb el seu català acolorit i quotidià, alhora que aporta gairebé un nou gènere, a cavall entre la columna d'opinió anglosaxona i la crònica social francesa, i, amb ella, un nou lector —especialment femení— que, sense ell, potser no s'hi hagués ni acostat a la periodística catalana.

Sagarra va tenir un alumne avantatjat, Planes, que va posar un xic més de pólvora a les metàfores i va pujar la intensitat del

⁵ CASASÚS, Josep Maria. *Periodisme català que ha fet història*. Barcelona: Proa, 1996.

color de les cròniques esportives i socials. El gris de la seriositat el va deixar pels seus treballs pioners de periodisme d'investigació sobre el moviment anarquista a Catalunya, que van ser la causa del seu assassinat a l'Arrabassada l'agost de 1936. Amb la seva mort i, tres anys després, la de Catalunya, desapareixia una empenta, una tradició i una manera moderna d'entendre el periodisme que amb prou feines ara s'està recuperant. Un pas imprescindible per assumir-lo i, si es pot, igualar-lo.